

Wojna w Ukrainie – implikacje dla badania sprawozdań finansowych za 2021 rok

Wprowadzenie

Agresja Rosji na Ukrainę nastąpiła 24 lutego 2022 r. i rozpoczęła wojnę, której zasięgu, skutków ani terminu zakończenia dziś nikt nie jest w stanie przewidzieć. Obserwujemy dużą dynamikę zmian zarówno w działaniach wojennych, jak również w sankcjach nakładanych na Rosję i Białoruś. Kierownicy jednostek, jak również firmy audytorskie i działający w ich imieniu biegli rewidentzi powinni na bieżąco monitorować sytuację.

Przy okazji przypominamy, że w efekcie postulatów związanych z pandemią COVID-19, Ministerstwo Finansów podjęło decyzję o wydłużeniu terminów dotyczących sprawozdawczości finansowej za 2021 rok.¹ Księgowi i kierownicy jednostek zyskają dodatkowy czas na sporządzenie sprawozdań finansowych tam, gdzie to odpowiednie z odpowiednim uwzględnieniem skutków wojny w Ukrainie, a audytorzy na ich zbadanie.

W niniejszym opracowaniu przedstawiamy wskazówki dotyczące badania sprawozdań finansowych za okresy sprawozdawcze kończące się 31 grudnia 2021 r. i później.

Aspekty związane z badaniem sprawozdań finansowych za 2021 rok

Koncentrujemy się na najważniejszych zagadnieniach dla firm audytorskich i biegłych rewidentów, w tym, jak podejść do badania i sporządzenia sprawozdania z badania. Przetawiona lista kwestii do rozważenia jest listą otwartą. W miarę rozwoju sytuacji, jeżeli zajdzie taka konieczność, będziemy ją aktualizować.

Wojna w Ukrainie może mieć istotny wpływ na sprawozdania finansowe za rok zakończony 31 grudnia 2021 r. i później. Skala oddziaływania będzie jednak zależała od sytuacji, w jakiej znajduje się konkretna jednostka i od stopnia, w jakim jej działalność jest narażona na skutki wojny. Szczególnie narażone mogą być jednostki, jeśli:

- 1) prowadzą handel z firmami z Rosji, Białorusi lub Ukrainy,
- 2) posiadają spółki zależne lub istotne aktywa w Rosji, Białorusi lub Ukrainie, lub
- 3) są powiązani z organizacjami lub osobami objętymi sankcjami.

Wpływ ten powinien być regularnie oceniany, ponieważ nie można przewidzieć dalszego rozwoju sytuacji.

Niezbędne jest, aby biegli rewidentzi kierowali się profesjonalnym osądem i zawodowym sceptycyzmem.

Akceptacja lub kontynuacja zlecenia oraz procedury przeciwdziałania praniu pieniędzy (AML)

Firmy audytorskie powinny monitorować stale aktualizowane listy sankcji nałożonych na Rosję i Białoruś i upewnić się, czy firma audytorska i jej klienci powinni przestrzegać sankcji nałożonych przez Unię Europejską, USA, Wielką Brytanię i inne kraje.

---

¹ Więcej na ten temat można przeczytać w aktualności pt. „[Wydłużone terminy na sprawozdawczość za 2021 rok](#)”.

Firma audytorska oraz biegły rewident przeprowadzający badanie w jej imieniu, jeżeli planuje nawiązanie współpracy lub zamierza kontynuować dotychczasową współpracę, powinni przeanalizować powiązania klienta z podmiotami lub osobami wymienionymi w ramach środków ograniczających/sankcji, a w ślad za tym ocenić możliwość akceptacji zlecenia badania lub kontynuacji współpracy.

Przykładowe procedury:

- Przeszukuj bazę danych klientów, aby zidentyfikować wszystkich klientów z siedzibą w Rosji i Białorusi.
- Przeanalizuj struktury własnościowe klientów i zidentyfikuj bezpośrednie lub pośrednie powiązania z sankcjonowanymi podmiotami lub osobami zajmującymi eksponowane stanowiska polityczne (PEP). Jest to ważne, ponieważ można domniemywać próby ukrywania majątku rosyjskiego lub białoruskiego.
- Rozważ potencjalne ograniczenia, np. zakaz handlu (importu/eksportu).

Zgodność z KSB

Badanie sprawozdania finansowego za rok obrotowy zakończony 31 grudnia 2021 r. i później powinno być przeprowadzone zgodnie z wymogami KSB.²

Kluczową rolę w badaniu tego sprawozdania finansowego będzie miała ocena m.in.:

- ryzyk,
- charakteru późniejszych zdarzeń (po dacie bilansu),
- deklaracji kierownika jednostki co do możliwości kontynuacji działalności przez jednostkę i istotnej niepewności,
- kompletności i poprawności ujawnień w sprawozdaniu finansowym,
- a także ujawnień w sprawozdaniu z działalności (i „Innej informacji”, w szczególności opis ryzyk, ekspozycja spółki na ryzyko, przyszła sytuacja finansowa, itp.).

Oszacowanie ryzyka

Fundamentalne jest uzyskanie przez biegłego rewidenta zrozumienia, w jaki sposób sytuacja związana z wojną w Ukrainie wpływa na badaną jednostkę, jej sprawozdanie finansowe oraz na proces badania. Kluczowe znaczenie ma [KSB 315 \(Z\)](#) - „Identyfikacja i oszacowanie ryzyk istotnego zniekształcenia poprzez zrozumienie jednostki i jej otoczenia”.

Przykładowe procedury:

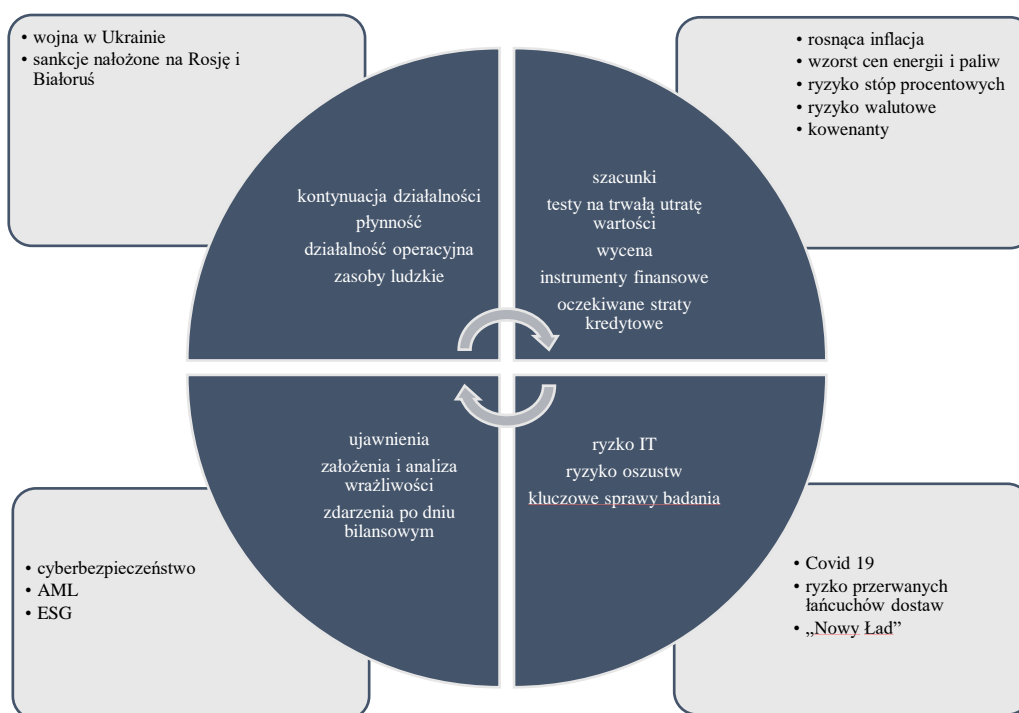
- Skontaktuj się z kierownikiem jednostki, osobami sprawującymi nadzór, komitetem audytu, aby wspólnie omówić wpływ wojny w Ukrainie na działalność klienta i jego sprawozdanie finansowe oraz, aby wypracować najbardziej efektywne rozwiązania służące zakończeniu procesu sporządzania sprawozdania finansowego, jak również jego audytu. Kluczową sprawą jest omówienie skutków wojny w Ukrainie dla działalności klienta w krótkim, średnim i długim horyzoncie czasu, a także wpływu tej sytuacji na badane sprawozdanie finansowe za rok 2021, związane z tym ryzyka, ocenę kierownika jednostki co do zdolności jednostki do kontynuowania działalności, ujęcie odpowiednich informacji w sprawozdaniu finansowym.
- Jeżeli już przeprowadziłeś ocenę ryzyka, np. podczas badania wstępnego wykonanego przed wybuchem wojny, w zależności od okoliczności, dokonaj ponownej weryfikacji oceny ryzyka z powodu zagrożenia nowymi znaczącymi ryzykami.
- Przeanalizuj skutki sankcji dla działalności jednostki, np. w zakresie wpływu na dostawy surowców, towarów i usług, a także uwzględnij wzrost cen towarów, zakłócenia w globalnym transporcie i handlu oraz zmienność/niepewność na rynkach finansowych.

---

² Ilekroć jest mowa o KSB, należy przez to rozumieć Krajowe Standardy Badania w brzmieniu Międzynarodowych Standardów Badania przyjęte przez KRBR do stosowania [uchwałą nr 3430/52a/2019](#) z późn. zm.

- Zaplanuj procedury, lub odpowiednio zaktualizuj wcześniej zaplanowane, dotyczące badania kontynuacji działalności oraz wszystkich obszarów, które podlegają osądowi i niepewności szacunków, w tym: wycena w wartości godziwej, utrata wartości aktywów, oczekiwane straty kredytowe, rachunkowość zabezpieczeń, wpływ naruszeń postanowień umownych, jak również wymogi dotyczące ujawnień w sprawozdaniu finansowym.
- W przypadku stwierdzenia naruszenia prawa i regulacji, takich jak warunki sankcji, rozważ konsekwencje dla jednostki, które mogą obejmować kary, potencjalną utratę koncesji, uszczerbek na reputacji, utrudnienia w dostępie do kapitału, a nawet kontynuację działalności.
- Obecna sytuacja jest bardzo dynamiczna, dlatego stale weryfikuj ocenę ryzyka, aż do zakończenia badania.

Poniższy schemat prezentuje przykładowe ryzyka, które mogą wymagać uwzględnienia podczas badania za 2021 r.

Bezpieczeństwo cybernetyczne

Bezpieczeństwo cybernetyczne może być szczególnie ważne w przypadku jednostek, które mają kluczowe znaczenie dla polityki, infrastruktury i które w związku z tym mogą być narażone na zwiększone ryzyko ataku, m.in. podmioty z sektora energetycznego, transportowego, bankowego, usług finansowych, obronności kraju. Ale także inni klienci, zwłaszcza małe i średnie jednostki, powinny być świadome realnych zagrożeń cybernetycznych oraz ataków hakerskich i podejmować niezbędne środki ostrożności.

Wykonując procedury oceny ryzyka, zespoły realizujące badanie uzyskują zrozumienie systemów informatycznych jednostki istotnych dla sprawozdawczości finansowej i powiązanych działań kontrolnych, zarówno kontroli aplikacji, jak i ogólnych kontroli IT, które je wspierają, w tym w zakresie zagrożeń i podejmowanych działań w zakresie cyberbezpieczeństwa.

Przykładowe procedury:

- Omów z kierownictwem, czy zaszły jakiegokolwiek zmiany w ich ocenie ryzyka incydentów cybernetycznych, w tym w odniesieniu do sprawozdawczości finansowej oraz, czy kierownictwo planuje wprowadzić zmiany w ustalonych procesach, strukturach i zabezpieczeniach w celu złagodzenia wszelkich dodatkowych ryzyk.
- Rozważ zaangażowanie specjalistów audytu IT.
- Uzyskaj zrozumienie incydentu/-ów i oceń jego/ich wpływ na podejście do badania oraz omów te zagadnienia z kierownikiem jednostki.
- Powiadom osoby sprawujące nadzór o zidentyfikowanych znaczących naruszeniach lub słabościach w kontroli wewnętrznej.

Zdarzenia po dacie bilansu

Za ocenę i ujawnienie zdarzeń po dacie bilansu odpowiedzialny jest kierownik jednostki.

Mamy do czynienia z dwoma rodzajami zdarzeń:

- a) zdarzeniami korygującymi - tymi, które dostarczają dowodów o warunkach, jakie istniały w dacie sprawozdania finansowego (czyli w dniu 31.12.2021 r.) oraz
- b) zdarzeniami niekorygującymi - tymi, które dostarczają dowodów o warunkach, jakie pojawiły się po dacie sprawozdania finansowego (czyli po dniu 31.12.2021 r.).

Zasadniczo można oczekiwać, że skutki wojny w Ukrainie, która wybuchła już po dniu bilansowym (24 lutego 2021 r.) będą ujmowane w sprawozdaniach finansowych sporządzonych na dzień 31 grudnia 2021 r. jako zdarzenia niekorygujące (z wyjątkiem kontynuacji działalności – zob. poniżej). Jeśli zdarzenia związane z wojną na Ukrainie i jej skutkami dla danej badanej jednostki będą zdarzeniami niekorygującymi, wystarczające będzie zamieszczenie odpowiednich ujawnień w sprawozdaniu finansowym.

Inaczej będzie wyglądała kwestia ujęcia wpływu tych zdarzeń przy sporządzeniu sprawozdań finansowych, jeżeli dzień bilansowy przypada po 31 grudnia 2021 r., np. 31.03.2022 r., a także w kolejnych sprawozdaniach finansowych (np. śródrocznym na dzień 30.06.2022 r.). W takich przypadkach zdarzenia te będą już raczej zdarzeniami korygującymi, tj. takimi, które mają wpływ na wycenę aktywów i zobowiązań.

Kluczowe znaczenie ma [KSB 560](#) – „Późniejsze zdarzenia”, który dotyczy obowiązków biegłego rewidenta odnoszących się do późniejszych zdarzeń w badaniu sprawozdania finansowego.

Przykładowe procedury:

- Uzyskaj wystarczające i odpowiednie dowody badania na temat tego, czy zdarzenia następujące pomiędzy datą sprawozdania finansowego a datą sprawozdania z badania, które wymagają korekty lub ujawnienia w sprawozdaniu finansowym, są odpowiednio odzwierciedlone w tym sprawozdaniu finansowym, zgodnie z mającymi zastosowanie ramowymi założeniami sprawozdawczości finansowej (odpowiednio ustawą o rachunkowości lub MSR/MSSF).
- Oceń, czy w sprawozdaniu finansowym zawarto odpowiednie ujawnienia dotyczące charakteru zdarzenia i oszacowania jego skutków finansowych.

Zdolność jednostki do kontynuowania działalności

Za ocenę zdolności jednostki do kontynuowania działalności oraz za związane w tym odpowiednie ujawnienia w sprawozdaniu finansowym odpowiedzialny jest kierownik jednostki.

Ponieważ zdarzenia, które wystąpiły po dniu bilansowym (wybuch wojny oraz nałożone sankcje), mogły spowodować znaczące pogorszenie warunków ekonomicznych dla niektórych jednostek i/lub wzrost niepewności w skali mikro i makro dla innych, kierownictwo powinno dokonać oceny, czy te zdarzenia lub warunki, indywidualnie lub łącznie, powodują, że istnieją poważne wątpliwości co do zdolności jednostki do kontynuowania i czy założenie kontynuacji działalności jest odpowiednie jako podstawa do sporządzenia sprawozdania finansowego jednostki. Zgodnie z załącznikami do ustawy

o rachunkowości we wprowadzeniu do sprawozdania finansowego należy wskazać, czy sprawozdanie finansowe zostało sporządzone przy założeniu kontynuowania działalności gospodarczej przez jednostkę w dającej się przewidzieć przyszłości oraz, czy istnieją okoliczności wskazujące na zagrożenie kontynuowania przez nią działalności. Jeśli takie okoliczności istnieją, należy je opisać.

Kontynuacja działalności będzie niewątpliwie jednym z kluczowych elementów bieżącego, jak i przyszłych badań. Zwłaszcza że niepewność co do europejskiej i światowej gospodarki wzrosła w przypadku wielu jednostek z bezpośrednimi lub pośrednimi relacjami z Ukrainą lub Rosją oraz Białorusią. Wymogi w tym zakresie zawiera [KSB 570 \(Z\)](#) – „Kontynuacja działalności”, który dotyczy obowiązków biegłego rewidenta w trakcie badania sprawozdania finansowego odnoszących się do kontynuacji działalności oraz wpływu na sprawozdanie z badania.

Kluczową kwestią jest ocena przez biegłego rewidenta zasadności przyjęcia przez kierownika jednostki zasady kontynuacji działalności przy sporządzaniu sprawozdania finansowego. W świetle wybuchu wojny na Ukrainie szczególnie ważna będzie także ocena przez biegłego rewidenta ujawnień w sprawozdaniu finansowym dotyczących ryzyka związanego z założeniem kontynuacji działalności.

Pomocne dla biegłych rewidentów mogą być także wcześniejsze wskazówki PIBR pt. [„Badanie sprawozdań finansowych za 2019 rok – szczególne rozważania dotyczące KSB 570 \(Z\) – „Kontynuacja działalności” w warunkach pandemii koronawirusa”](#).

Przykładowe procedury:

- Uzyskaj od kierownika jednostki pisemne dowody na to, że dokonał oceny kontynuacji działalności lub odpowiednio zaktualizował wcześniejszą ocenę przeprowadzoną przed wybuchem wojny w celu uwzględnienia wszystkich istotnych informacji dostępnych do dnia sporządzenia sprawozdania finansowego. W przypadku, gdy nie zostało to zrobione, poproś kierownika jednostki o dokonanie tego tak szybko, jak to możliwe. Jeżeli kierownictwo nie aktualizuje odpowiednio swojej oceny, poinformuj o tym osoby sprawujące nadzór i rozważ konsekwencje dla sprawozdania z badania.
- Zweryfikuj ocenę kierownika jednostki i wykonalność jego planów dotyczących przyszłych działań w zakresie kontynuacji działalności. Kluczowe kwestie to:
  - ✓ analiza planów i znaczących założeń kierownictwa w celu uzyskania dowodów, że kompleksowo i realistycznie uwzględniono skutki zdarzeń i warunków oddziałujących na jednostkę,
  - ✓ ocena, czy założenia są realistyczne i osiągalne oraz czy są spójne z ogólnym środowiskiem gospodarczym i Twoim rozumieniem jednostki (w tym, czy kierownik jednostki odpowiednio rozważył także prawdopodobne niekorzystne scenariusze),
  - ✓ jeżeli plany są zależne od zewnętrznych źródeł finansowania, takich jak pożyczki czy kredyty, uzyskanie dowodów badania, że druga strona ma zamiar i zdolność na odnowienie lub restrukturyzację linii kredytowych,
  - ✓ zachowanie zawodowego sceptycyzmu i udokumentowanie oceny oświadczenia kierownika jednostki oraz nie poleganie wyłącznie na oświadczeniu kierownika jednostki, ale uzyskanie obiektywnych dowodów potwierdzających lub kwestionujących to oświadczenie.
- Uzyskaj wystarczające i odpowiednie dowody badania potwierdzające zasadność przyjęcia przez kierownika jednostki zasady kontynuacji działalności przy sporządzaniu sprawozdania finansowego.
- Oceń, w oparciu o uzyskane dowody badania, czy istnieje znacząca niepewność dotycząca zdarzeń lub warunków, które mogą budzić poważne wątpliwości co do zdolności jednostki do kontynuacji działalności.
- Oceń adekwatność ujawnień, w tym, czy informacje związane z oceną kontynuacji działalności są kompletne i zawierają informacje niezbędne do osiągnięcia rzetelnej prezentacji sprawozdania finansowego jako całości.

Inne informacje

Sprawozdanie z działalności i inne informacje towarzyszące sprawozdaniu finansowemu, np. w ramach raportu rocznego emitentów, mogą zawierać dodatkowe omówienie ryzyk związanych z wojną na Ukrainie i/lub szerzej obecnej perspektywy gospodarczej. Kierownik jednostki powinien rozważyć, czy wyjaśnienie zdarzeń istotnych dla zrozumienia wpływu na jednostkę jest zgodne z wymogami prawnymi i odpowiada oczekiwaniom regulatorów i użytkowników.

Przykładowe procedury:

- Rozważ, czy istnieje istotna niespójność między tymi innymi informacjami a sprawozdaniem finansowym lub Twoją wiedzą uzyskaną podczas badania.

Wystarczające i odpowiednie dowody badania

Konieczne może być zapewnienie dodatkowego czasu na zebranie wystarczających i odpowiednich dowodów badania, analizę i ocenę dostarczonych przez jednostkę dodatkowych materiałów, informacji i wyjaśnień w zakresie wpływu obecnej sytuacji na działalność spółki i jej sprawozdanie finansowe i sformułowanie ostatecznych wniosków co do wyników badania, w tym tych mających wpływ na opinię.

W niektórych przypadkach biegli rewidenci mogą uznać, że niezbędna jest zmiana podejścia do audytu i opracowanie alternatywnych procedur badania. Może tak być w szczególności w przypadku badania skonsolidowanych sprawozdań finansowych z jednostkami zależnymi, do których dostęp lub do ich danych finansowych jest ograniczony, i może skutkować potencjalnym ograniczeniem zakresu badania.

Sprawozdanie z badania jest datowane nie wcześniej niż w dniu, w którym biegły rewident uzyskał wystarczające i odpowiednie dowody badania, na których może oprzeć swoją opinię z badania. Biorąc pod uwagę szybko zmieniające się środowisko, niezwykle ważne jest, aby data zakończenia wszystkich prac audytowych, w tym badanie późniejszych zdarzeń i ocena kontynuacji działalności, zostało zaktualizowane jak najbliżej daty sprawozdania z badania. Ważne jest również, aby data oświadczenia kierownika jednostki była możliwie najbliższa daty sprawozdania z badania, ale nie późniejsza.

Sprawozdanie z badania

Do sporządzenia sprawozdania z badania zastosowanie ma [KSB 700 \(Z\)](#) – „*Formułowanie opinii oraz sprawozdawczość na temat sprawozdania finansowego*” oraz, jeżeli to odpowiednie, [KSB 705 \(Z\)](#) – „*Modyfikacje opinii w sprawozdaniu niezależnego biegłego rewidenta*” i/lub [KSB 706 \(Z\)](#) – „*Akapity objaśniające ze zwróceniem uwagi oraz akapity zawierające inne sprawy w sprawozdaniu niezależnego biegłego rewidenta*”, a także [KSB 701](#) – „*Przedstawianie kluczowych spraw badania w sprawozdaniu niezależnego biegłego rewidenta*”.

Wojna w Ukrainie i związane z nią skutki, a także niepewność potencjalnie mogą wpłynąć na sprawozdanie z badania. Konsekwencje dla sprawozdania biegłego rewidenta mogą obejmować:

- umieszczenie akapitu objaśniającego ze zwróceniem uwagi na ujawnienia w sprawozdaniu finansowym na temat zdarzeń po dacie bilansowej lub w związku z istnieniem istotnych niepewności (patrz [KSB 706 \(Z\)](#)),
- umieszczenie akapitu na temat istotnej niepewności w odniesieniu do możliwości kontynuowania działalności przez jednostkę (patrz [KSB 570 \(Z\)](#)),
- opinię z zastrzeżeniem lub opinię negatywną w związku z niewystarczającymi ujawnieniami w sprawozdaniu finansowym lub nierealistycznymi założeniami dotyczącymi kontynuacji działalności (patrz [KSB 570 \(Z\)](#) i [KSB 705 \(Z\)](#)),
- opinię z zastrzeżeniem lub odmowę wyrażenia opinii w wyniku ograniczenia zakresu badania w sytuacji braku możliwości uzyskania wystarczających i odpowiednich dowodów badania (patrz [KSB 705 \(Z\)](#)),

- umieszczenie odpowiedniej informacji w sekcji na temat *Innej Informacji*, jeśli biegły rewident dojdzie do wniosku, że występują istotne nieskorygowane zniekształcenia w Innej informacji (patrz [KSB 720 \(Z\)](#)),
- zaprezentowanie kwestii jako kluczowej sprawy badania, w sprawozdaniach z badania emitentów³, w sposób zgodny z [KSB 701](#) – „*Przedstawianie kluczowych spraw badania w sprawozdaniu niezależnego biegłego rewidenta*”.

Biegły rewident rozważając wpływ na sprawozdanie z badania powinien pamiętać, że umieszczenie kluczowej sprawy badania, akapitu objaśniającego ze zwróceniem uwagi lub akapitu zawierającego inne sprawy nie zastępuje zmodyfikowanej opinii (opinii z zastrzeżeniem, negatywnej lub odstąpienia od wyrażenia opinii), gdy wymagają tego okoliczności konkretnego badania.

Badanie skonsolidowanego sprawozdania finansowego

Oprócz wyżej omówionych zagadnień, kluczowym jest zrozumienie wpływu wojny w Ukrainie na poszczególne jednostki grupy kapitałowej oraz na przygotowanie niezbędnych informacji. Biegły rewident grupy powinien przedyskutować z kierownictwem jednostki dominującej, w jaki sposób wojna i sankcje wpłynęła na działalność grupy kapitałowej oraz w jaki sposób kierownictwo zamierza uzyskać informacje potrzebne do sporządzenia skonsolidowanego sprawozdania finansowego.

---

³ Do badania sprawozdań finansowych jednostek, których papiery wartościowe notowane są na rynkach NewConnect i Catalyst także ma zastosowanie KSB 701. Więcej informacji na ten temat można znaleźć w aktualności pt. „[Stanowisko KNA dotyczące stosowania KSB 701](#)”.